

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

КОМПАНИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН
ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ

2018

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

КОМПАНИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ ¹

УДИРТГАЛ

УИХ-ын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн “Тав” дахь хэсгийн 5.2.3-т эдийн засаг, бизнес, худалдаа, өмч, санхүүгийн эрх зүйн үндсийг боловсронгуй болгож, өмчлөх эрхийн баталгааг алдагдуулсан хууль тогтоомж, шийдвэрийг засаж сайжруулах зорилт тусгагдсан.

Энэ зорилтыг хэрэгжүүлэх хүрээнд УИХ-ын 2017 оны 11 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2020 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-ийн 131-д Засгийн газраас “Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга”-ын төслийг боловсруулж, УИХ-д өргөн мэдүүлэхээр тусгасан байна.

Энэ дагуу ХЗДХЯ-ны 2018 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний “Нэг”-ийн 1.1.30-д Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулж, энэ оны IV улиралд багтаан ЗГХЭГ-т хүргүүлэхээр төлөвлөсөн байна. Уг хуулийн төслийг боловсруулах ажилд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ХЗҮХ-ийн 2018 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд Компанийн тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт судалгаа хийхээр тусгагдсан.

Энэхүү судалгааны зорилт нь 2011 онд батлагдсан Компанийн тухай хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, хэрэгжүүлэх явцад гарч буй хүндрэл бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг үнэлэн, цаашид үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлоход чиглэгдсэн.

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

Компанийн тухай хууль /цаашид “КтХ” гэх/-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар гүйцэтгэсэн ба “төлөвлөх” шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгаан

Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал” /цаашид “аргачлал” гэх/-ын 3.2-т заасан таван нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд тухайн хуулийн хэрэгжилтэд үнэлгээ хийх журамтай. КтХ-д эдгээр нөхцөл байдал үүссэн эсэхийг судалж үзээд аргачлалын 3.2.1, 3.2.2 -т заасан нөхцөл байдал үүссэн байх магадлалтай гэж үзэв. Тодруулбал:

1. Аргачлалын 3.2.1-д тухайн хууль тогтоомжийг шүүхийн практикт хэрэглэн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарах, ойлгомжгүй, зөрчилтэй зохицуулалттай байх, тэдгээр нь цаашид тухайн харилцаанд сөрөг үр дагавар үүсгэх шинжтэй байвал үүнийг үнэлгээ хийх нөхцөл байдал үүссэн хэмээн үзнэ гэжээ.

¹ Тус судалгааг Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, хууль зүйн доктор, дэд профессор П.Амаржаргал удирдан, эрдэм шинжилгээний ажилтан М.Төрбаяр гүйцэтгэв.

КтХ-тай холбоотой мэдээлэл цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх явцад холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг ашиглан хэд хэдэн шүүгчтэй ярилцлага хийсэн ба тэд уг хуулийг шүүхийн практикт хэрэглэх шатанд зарим хүндрэл гардаг тухай дурдаж байв. Тухайлбал, Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани /цаашид “ХХК” гэх/-ийн харилцааг Хувьцаат компани /цаашид “ХК” гэх/-ийн зарим хэм хэмжээгээр зохицуулахаар иш татан заасан нь хэрэглэхэд хүндрэлтэйн гадна зарим хэм хэмжээний агуулга нь тухайн хэрэг маргааныг шийдвэрлэх боломжгүй байдаг. ХХК-ийн харилцааг нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай зэрэг асуудлаар санал бодлоо илэрхийлж байв. Мөн зарим эрдэмтэн судлаачид үүнтэй адил байр суурьтай байсан болно. Үүнийг уг хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх нэг дэх нөхцөл байдал гэж үзэв.

2. Аргачлалын 3.2.2-т хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх явцад түүний зохицуулалт бодит байдалд нийцээгүй, тухайн харилцааг зохицуулах боломжгүй, эсхүл нийгмийн харилцааны өөрчлөлт, хөгжлөөс хоцорсон, зайлшгүй зохицуулах ёстой харилцааг хамарч зохицуулаагүй, эсхүл тэдгээрээс улбаалсан сөрөг үр дагавар бий болсон бол үнэлгээ хийх нөхцөл байдал үүссэн хэмээн үзнэ гэжээ.

КтХ-тай холбоотой мэдээлэл цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх явцад энэ хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай зарим харилцааг бүрэн зохицуулаагүйгээс /Компанийн ойлголт, хэлбэр, зохион байгуулалтыг ялгамжтай гаргаж чадаагүй, ХХК-ийн харилцааг нарийвчлан тусгаагүй зэрэг/ гадна хуулиар зохицуулах гол харилцааны бүтэц, уялдаа алдагдсанаас хуулийн хийдэл, зөрчил үүссэн байх магадлалтай гэсэн таамаглал дэвшүүлсэн. Үүнийг уг хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хоёр дахь нөхцөл байдал гэж үзэв.

1.2. Үнэлгээний хүрээ

Үнэлгээний хүрээ тодорхойлох ажиллагаа нь тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн их нөлөө /зэрэг болон сөрөг/ үзүүлж буй зохицуулалтыг тусгаарлан сонгох ажиллагаа бөгөөд эдгээрийг хэр оновчтой сонгохоос судалгааны чанар ихээхэн хамаардаг.

Иймээс уг асуудалд гол анхаарлаа чиглүүлсэн ба ХЗДХЯ-аас өгсөн чиглэл, салбарын мэргэжилтэн, эрдэмтэн судлаачдын санал, судалгааны эх сурвалж зэргийг үндэслэн КтХ-ийн “Компани, түүний хэлбэр” гэсэн 3 дугаар зүйлийн холбогдох зүйл, хэсгийг үнэлгээний хүрээнд хамруулахаар /цаашид “үнэлгээний хүрээнд хамаарах хэм хэмжээ” гэх/ тодорхойлсон.

1.3. Үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт

Үнэлгээний хүрээнд хамаарах хэм хэмжээг тодорхойлсны дараа аргачлалын 3.4-т заасан зургаан шалгуур үзүүлэлтээс аль нэгийг буюу хэд хэдийг сонгон, уг шалгуур үзүүлэлтээр тухайн хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх журамтай.

Энэ дагуу аргачлалын 3.4.1-д заасан зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийг сонгон энэхүү үнэлгээг хийсэн ба уг шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойшхи хугацаанд хуулийн зорилго, зорилтдоо хүрсэн эсэхийг тогтооход чиглэгддэг.

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэр

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ аргачлалын 3.5.3-т заасан дөрвөн харьцуулах хэлбэрийн аль тохиромжтойг нь сонгох журамтай. Энэ дагуу аргачлалын 3.5.3.2, 3.5.3.4-т заасан хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон

хууль тогтоомж батлагдсанаас хойшхи нөхцөл байдал болон тохиолдол судлах хэлбэрийг сонгосон бөгөөд үнэлгээний хүрээнд хамаарах хэм хэмжээг аль болох бусад улс орны энэ төрлийн харилцааны зохицуулалт, чиг хандлагатай харьцуулан судлахыг зорьсон.

1.5. Үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох гэдэг нь сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр таамаглал дэвшүүлэх буюу асуулт тавихыг хэлдэг бөгөөд “үнэлгээний хүрээнд хамаарах хэм хэмжээ нь зохицуулалтын зорилгодоо хүрч байна уу?” гэсэн асуултаар энэхүү үнэлгээг хийсэн.

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Аргачлалын 3.7.3-т үнэлгээ хийхэд шаардлагатай мэдээлэл цуглуулах дөрвөн аргыг тодорхойлсон бөгөөд эдгээрээс дараах хоёр аргыг сонгон, мэдээлэл цуглуулав. Үүнд:

- 1/ байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах;
- 2/ холбогдох субъектээс судалгаа авах.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд: Холбогдох хууль тогтоомж, ном, сурах бичиг, гарын авлага, судалгааны тайлан, эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл, шаардлагатай тоо мэдээ зэргийг цуглуулан, үнэлгээ хийхэд ашигласан.

Холбогдох субъектээс судалгаа авах хүрээнд: Салбарын мэргэжилтнүүд, уг хуулийн үйлчлэлд хамаардаг иргэн, хуулийн этгээдийн төлөөлөл, холбогдох эрдэмтэн судлаачидтай тусгайлан гаргасан жагсаалтын дагуу уулзалт, ярилцлага хийж, нэмэлт мэдээлэл авч ашигласан.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Байгаа мэдээллийг цуглуулан ашиглах аргаар үнэлгээг хийхээр төлөвлөсний дагуу дараах хууль тогтоомж, ном, сурах бичиг гарын авлага, судалгааны тайлан, эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл, статистик тоо мэдээг цуглуулж судлав. Үүнд:

Хууль тогтоомж

Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.

БНМАУ-ын Иргэний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль, 1990.

Иргэний хууль, 2002.

Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, 1991.

БНМАУ-ын өмч хувьчлах тухай хууль, 1991.

Нөхөрлөл, компанийн тухай хууль, 1995.

Компанийн тухай хууль, 1999.

Компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/, 2011.

Ном, сурах бичиг , гарын авлага

Б.Чимид нар , “Бизнесийн эрх зүй”, “ХЗҮХ”, УБ., 2003.

Очи-Ай Сэйчи, “Компанийн эрх зүйн үндсэн ойлголт”, “Admon”, УБ., 2017.

Ю.К.Толстой, “Гражданское право”, “ПРОСПЕКТ”, Москва., 1997.

Т.В.Кашанина, “Корпоративное право”, “НОРМА-ИНФРА”, Москва., 1997.

О.М.Крапивин, “Федеральному закону об акционерных обществах”, “ОМЕГА”, Москва., 2002.

Е.А.Суханова, “Гражданское право Том I”, МГУ, “Волтерс Клувер”, Москва., 2010.

Фионна Коннел нар, “Компанийн эрх зүй”, “ХЗҮТ”, УБ., 2008.

Д.Дүгэржав, “Бизнесийн эрх зүй”, “Интерпресс”, УБ., 1998.

Судалгааны тайлан, эмхэтгэл

“Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” сэдэвт судалгааны үндсэн тайлан, ХЗҮХ, УБ., 2016. /25-55 дахь тал/, хавсралт тайлан, /84-115 дахь тал/

“Компани худалдан авах, өөрчлөн байгуулах үндсэн аргууд: Япон болон зарим орны туршлага”, ХЗҮХ, УБ., 2013.

“Монгол Улс, Япон Улсын хууль тогтоомжийн хөгжил: Худалдаа /Арилжаа/-ны эрх зүй” илтгэлийн эмхэтгэл, УБ., 2017.

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл

С.Батбаяр, “Монгол улсын компанийн эрх зүйн зохицуулалтын түүх ба компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн онцлог”, Эрх зүй сэтгүүл №2, УБ., 2013.

С.Батбаяр, “Компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ дахь хяналтын тогтолцоо ба хяналтын загвар”, Эрх зүй сэтгүүл №3, УБ., 2013.

С.Батбаяр, “Компани худалдан авах, өөрчлөн байгуулах асуудал”, Эрх зүй сэтгүүл №1, УБ., 2014.

Г.Жаргал, “Компанийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим тулгамдсан асуудал”, Монголын төр, эрх зүй сэтгүүл №2, УБ., 2011.

Б.Амарсанаа, “Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, шинэлэг зохицуулалт”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №2, УБ., 2012.

Б.Амарсанаа, “Хувьцаа эзэмшигч компанийн эрх ашгийг хамгаалан нэхэмжлэл гаргах боломж ба ТУЗ болон гүйцэтгэх удирдлагыг хамгаалах эрх зүйн боломж”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №1, УБ., 2012.

И.Идэш, “Компанийн гүйцэтгэх удирдлагын эрх зүйн асуудал”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №3, УБ., 2017.

Б.Амарсанаа, “Нээлттэй болон хаалттай компанид хяналтаа хадгалах компанийн эрх зүйн механизм”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №1, УБ., 2011.

Ярилцлагын аргаар хийсэн судалгаа: Уг хуулийн үйлчлэлийн хүрээнд хамаардаг байгууллага, эрдэмтэн судлаачдын төлөөллөөс ярилцлагын аргыг ашиглан зарим нэмэлт мэдээлэл авсан. Тухайлбал, ХЗДХЯ-ны ахлах мэргэжилтэн Б.Гантуяа, Чингэлтэй дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч Б.Баярмаа, Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч Д.Уранчимэг, Хан-Уул дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч Д.Хулан болон доктор Б.Амарсанаа, Б.Батзориг нарын судлаачидтай КтХ-тай холбогдох асуудлаар ярилцлага хийв.

Шүүгчид уг хуулийг шүүхийн практикт хэрэглэх шатанд багагүй хүндрэл гарч байгаа тухай санал бодлоо илэрхийлж байв. Тухайлбал, шүүгч Б.Баярмаа ХХК-ийн ихэнх харилцааг ХК хэм хэмжээгээр зохицуулахаар иш татсан нь хэрэглэхэд хүндрэлтэйн гадна зарим хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд тухайн хэм хэмжээний агуулга нь тохирохгүй байх явдал гардаг. Иймд КтХ-ийн ХХК-тай холбоотой хэсгийг бүхэлд нь авч үзэж зохицуулалтыг нь илүү нарийвчлах шаардлагатай², мөн шүүгч

Д.Уранчимэг ХХК-тай холбоотой зохицуулалт одоогийн КтХ-д бараг байхгүй. Иймээс ХХК-тай холбоотой маргааныг шийдвэрлэхэд багагүй хүндрэл үүсч байна³. МУИС-ийн ХЗС-ийн ХЭЗ-н тэнхимийн эрхлэгч доктор, Б.Амарсанаа КтХ нь үндсэндээ ХК-ийн харилцааг зохицуулахад чиглэгдсэн байдаг. ХХК-тай холбоотой зохицуулалт тун цөөн. Энэ тухай хэд хэдэн удаа илтгэл тавьж, ярилцлага өгсөн. Түүний дараа уг хуульд зарим нэмэлт, өөрчлөлт орсон боловч засаж сайжруулах

² 2017 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдөр хийсэн уулзалтын тэмдэглэл.

³ 2018 оны 6 дугаар сарын 11-ний өдөр хийсэн уулзалтын тэмдэглэл.

зүйл цөөнгүй байгаа⁴. СЗХ-ны газрын дарга, доктор Б.Батзориг бирж дээр бүртгэлгүй ХХК-ийн зохицуулалтыг уг хуульд нэмж тусгах шаардлагатай гэх зэргээр санаа бодол, байр сууриа илэрхийлж байв.

ГУРАВ. ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ҮЕ ШАТ

КтХ-тай холбоотой мэдээлэл цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх явцад энэ хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай зарим харилцааг бүрэн зохицуулж чадаагүйн гадна хуулиар зохицуулах гол зүйл /бизнесийн нэгжийн бүтэц, хэлбэр, төрөл/-ийн бүтэц, уялдаа алдагдсан байдал ажиглагдсан. Үүнтэй холбоотойгоор хуулийн хийдэл, зөрчил үүссэн байх магадлалтай гэсэн таамаглал дэвшүүлсэн ба үүнийг тодруулах үүднээс бусад улс орны бизнесийн хэв маяг, хэлбэр, зохион байгуулалт, уялдаа холбоо, шинж ялгааг өөрийн орны бизнесийн нэгжтэй харьцуулан судлах шаардлага үүссэн.

Дэлхийн бизнесийн эрх зүйн хөгжил 500 гаруй жилийн түүхтэй ба манай улсын хувьд 30 орчим жилийн түүхтэй.

Иймд өөрийн орны аж ахуйн нэгжийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг бусад орны бизнесийн хэв маягтай харьцуулан үзэхэд цаг хугацааны хувьд хэтэрхий зөрүүтэй боловч тодорхой хэмжээнд гүнзгийрүүлэн судалж, өөрийн түвшинд харьцуулан дүгнэхийг оролдов.

3.1. Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтээр үнэлсэн байдал Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1.

Монгол Улсын аж ахуйн нэгжийн хэлбэр, зохион байгуулалт бусад орны бизнесийн хэв маягтай хир нийцэж байна вэ?

Үнэлгээ :

Бизнесийн эрх зүйн харилцааны хамгийн гол зүйл нь “бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалт” бөгөөд судалгааны зарим эх сурвалжид⁵ дэлхийн улс орнуудад бизнес эрхлэх дараах түгээмэл хэв маяг /хэлбэр/ байдаг тухай бичсэн байна. Үүнд:

- 1/ Individually-owned /бидний нэршлээр “Хувиараа эрхлэх аж ахуй”/;
- 2/ Partnership /бидний нэршлээр “Нөхөрлөл”/;
- 3/ Company /бидний нэршлээр “Компани”/.

Дэлхийн бизнесийн түүхээс харвал эдгээр бизнесийн хэв маяг өөр хоорондоо уялдаа холбоотой аажим, аажмаар өөрчлөгдөн хөгжиж ирсэн байна. Иймд зөвхөн компанийн харилцааг эдгээрээс салган авч үзэх нь учир дутагдалтай бөгөөд асуудлын мөн чанарыг дараалалтай ойлгоход хүндрэлтэй.

Манай улсын хувьд эдгээрийг “аж ахуйн нэгж” хэмээн нэрлэдэг бөгөөд 1991 онд батлагдсан “Аж ахуйн нэгжийн тухай”⁶ хуулийн /цаашид “ААНтХ” гэх/ 2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт аж ахуй нэгж нь “Хувиараа эрхлэх аж ахуй”; “Хоршоо”, “Компани” гэсэн 3 хэлбэртэй байхаар заасан.

Үүнийг харьцуулан харуулбал: /хүснэгт 1/

Дэлхийн бизнесийн түгээмэл хэв маяг	Монгол Улсын аж ахуйн нэгж
1/ Individually-owned	1/ Хувиараа эрхлэх аж ахуй
2/ Partnership	2/ Хоршоо
3/ Company /corporation/	3/ Компани

⁴ 2018 оны 2 дугаар сарын 26-ны өдөр хийсэн уулзалтын тэмдэглэл.

⁵ Cooperatives in Agribusiness, “ Educational Circular 33, Farmer Coop.Servise, U.S.D.A., Washington D.C., 1968.

⁶ Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл, № 4

Үүнээс харахад манай улсын аж ахуйн нэгжийн хэлбэр, ангилал дэлхийн бизнесийн түгээмэл хэв маягтай үндсэндээ нийцэж байна. Харин “нөхөрлөл”-д “хоршоо” гэж буруу нэр оноосныг 1995 онд батлагдсан “Нөхөрлөл, Компанийн тухай хууль” /цаашид “НКтХ” гэх/-иар залруулсан байна. Энэхүү хуулиар аж ахуйн нэгжийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг нилээд оновчтой тодорхойлсон боловч уг хуулийг 2002 онд хүчингүй болгосон тул үүнийг хуулиар тогтоосон хэлбэр, ангилал гэж үзэх боломжгүй гэж үзэж байна.

Дэлхийн бизнесийн түгээмэл хэв маяг тус бүрийг өөрийн орны аж ахуйн нэгжтэй харьцуулан үзвэл:

1. Individually-owned /Хувь хүний өмчлөлийн/;

Дэлхийд бизнесийн хэв маяг хэзээ, хаана үүссэн тухай эрдэмтдийн дунд хэд хэдэн үзэл баримтлал байдаг тухай судалгааны зарим эх сурвалжид⁷ тэмдэглэжээ. Тухайлбал,

- Зарим эрдэмтэд⁸ бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг харьцангуй сүүлд үүссэн /XIV зуунд/ гэж үздэг бөгөөд гол шалтгааныг нь Европт хөгжсөн худалдааны болон далайн тээвэртэй холбон тайлбарладаг ажээ.

- Нөгөө нэг хэсэг⁹ нь бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг эртний Римд үүссэн гэж үздэг бөгөөд гол шалтгааныг нь Римд хувь хүний эрх, эрх чөлөөг хүлээн зөвшөөрч, төрийн байгууламж бий болсонтой холбон тайлбарладаг байна.

- Бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг эртний Грект /Герег/ эхэлж үүсээд Римд уламжлагдан хөгжсөн хэмээн таамаглах эрдэмтэд¹⁰ байдаг ч энэ тухай албан ёсны судалгааны эх сурвалж олдоогүй тухай мөн энэ эх сурвалжид тэмдэглэсэн байна.

Гэхдээ ихэнх эрдэмтэд Римд үүссэн гэдэгтэй санал нэг байдаг байна. Судлаачийн хувьд үүнтэй санал нэг байгаа ба хувийн өмч, бизнесийн эрх, эрх чөлөөг хүлээн зөвшөөрсөн улс оронд ийм боломж бүрдэх өндөр магадлалтай.

Түүнчлэн тухайн цаг үед Римийн ноёрхол Итали болон Дорнод европт хүчээ авч, ард иргэдийн гар дээр амьжиргааны хэрэгцээнээс нь харьцангуй их хөрөнгө, мөнгө төвлөрч эхэлсэн байна. Энэ нь нийгмийг бүхэлд нь хамарсан “аж ахуй эрхлэх” санаачлагын үр дүнд бий болсон ба энэ үеэс Римийн иргэд хувиараа аж ахуй эрхэлж эхэлсэн тухай дээрх эх сурвалжид бичсэн байна. Гэвч хэлбэр, зохион байгуулалтын хувьд дөнгөж эхлэл төдий байсан учраас эрх зүйн зохицуулалт нь төдийлөн тодорхой бус байжээ.

Зарим улс оронд ийм хэв маягийн бизнесийг “Эзний аж ахуй”, “Ганцаарчилсан аж ахуй”, “Хувийн аж ахуй” гэх зэргээр нэрлэдэг. Үүнийг бизнесийн хамгийн энгийн, жижиг хэлбэр гэж үздэг бөгөөд ялангуяа азийн орнуудад ийм бизнес түгээмэл дэлгэрсэн байдаг. Тухайлбал, Хятад загасчин, Энэтхэг бөс даавууны эзэн, Перу үсчин, Бангладеш самрын худалдаачин, Вьетнам оёдолчин, Тайланд цагчин, Филиппин мухлагийн эзэн гэх зэрэг. Харин манай улсын хувьд ийм хэв маягийн бизнесийг “Хувиараа эрхлэх аж ахуй” /цаашид “ХЭАА” гэх/ гэдэг.

Монгол Улс дахь Хувиараа эрхлэх аж ахуй:

Ийм хэв маягийн бизнес хувийн өмч дээр үндэслэн бий болсон тухай дээр дурдсан.

Тэгвэл саяхныг болтол манай улсад хувийн өмчийн тухай ойлголт үндсэндээ байгаагүй ба социалист өмчийн төрөл болох “улсын”, “хоршооллын”, “иргэдийн амины” өмчид суурилсан улс орны эдийн засаг хөгжиж байв. Харин 1990-ээд оноос

⁷ Т.В. Кашанина, “Корпоративное право”, Москва, 1999., ст 89-90.

⁸ Мөн тэнд

⁹ Мөн тэнд

¹⁰ Т.В. Кашанина, “Корпоративное право”, Москва, 1999., ст 89-90.

тус улс зах зээлийн харилцаанд шилжиж эхэлснээр хэд хэдэн томоохон зорилт тулгарсан.

Энэхүү зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд юуны өмнө “хувийн өмчийг хүлээн зөвшөөрч”, “төрийн өмчийг хувьчлан задалж”, “бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг тодорхойлох” шаардлага үүссэн. Энэ зорилт, шаардлагын дагуу манай улс 1990-ээд оны эхээр хэд хэдэн цоо шинэ хууль боловсруулж баталсан байна. Тодруулбал:

1/ 1990 онд “БНМАУ-ын Иргэний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай”¹¹ хууль батлагдсан бөгөөд энэхүү хуулиар манай улс анх удаа хувийн өмчийг хүлээн зөвшөөрсөн.

2/ 1991 онд “БНМАУ-ын өмч хувьчлах тухай”¹² хууль батлагдсан ба уг хуулиар социализмын үед дангаар ноёрхож байсан төрийн өмчийг задалж, хувийн өмчийн хэлбэрт шилжүүлэх хууль зүйн үндсийг бүрдүүлсэн.

3/ 1991 онд “ААНТ”¹³ хууль батлагдсан ба уг хуулиар аж ахуй эрхлэх хэлбэр, зохион байгуулалтыг тодорхойлж өгсөн. Ингэснээр хувийн өмчид суурилсан аж ахуй эрхлэх боломж бүрдсэн. Тодруулбал, Римийн иргэдэд XIV зуунд ийм боломж бүрдэж байсан бол манай иргэд XIX зууны сүүлчээр ийм боломжтой болсон.

4/ Эдгээрээс гадна 1992 онд батлагдсан шинэ Үндсэн хуулийн арванзурга дугаар зүйлийн 3, 4 дэх хэсэгт иргэдийн “өмчлөх эрх” болон “аж ахуй эрхлэх” эрхийг тодотгон тусгаж, хуульчлан баталгаажуулж өгсөн.

Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар /цаашид “УБЕГ” гэх/-ын ирүүлсэн мэдээгээр¹⁴ манай улсад 2002 оны 9 дүгээр сарын 01-ний байдлаар 4395 ХЭАА үйл ажиллагаа явуулж байна.

ХЭАА нь иргэдийн гар дээр хөрөнгийн хуримтлал үүсгэн, бизнесийн туршлага бий болгож цаашид илүү том бизнес хийх боломж, нөхцөлийг бүрдүүлдэг.

Тус улс зах зээлийн эхэн үед ХЭАА-г хөгжүүлэх, дэмжих чиглэлээр багагүй анхаарч байсан боловч одоо нөхцөл байдал өөр болсон байна. Тодруулбал, эрх зүйн хувьд өмнөхөөс дордсон дүр зурагтай байна. Учир нь:

- Манай улсын хувьд 1991 онд батлагдсан “Аж ахуй нэгжийн тухай” хуулийн Хоёрдугаар бүлгээр¹⁵ ХЭАА-н харилцааг зохицуулж байсан бөгөөд уг хуулийг 2002 онд хүчингүй болгосон тул энэ төрлийн харилцааг зохицуулах хуульгүй болжээ.

- 1995 онд батлагдсан “НКтХ”-ийг боловсруулах явцад хуулийн этгээд байгуулахгүйгээр аж ахуй эрхлэх тухай бие даасан хуулийн төсөл боловсруулах үзэл баримтлал яригдаж байсан боловч тодорхойгүй шалтгаанаар одоог хүртэл ажил хэрэг болоогүй байна.

- Хувиараа эрхлэх аж ахуйн хувьд КтХ-тай уялдаатай нэг онцлог зохицуулалт байдаг. КтХ-д зааснаар “компани нэг гишүүнтэй” байж болдог. Гэтэл практикт ийм компанийг ХЭАА-тай адилтган ойлгох явдал цөөнгүй гардаг. Эдгээрийн гол ялгаа нь ХЭАА-г тусгаарласан эд хөрөнгөтэй байхыг хуулиар шаарддаггүй учраас хуулийн этгээдийн шинж агуулдаггүй. Өөрөөр хэлбэл, бусдын өмнө учруулсан хохирлоо өөрийн хувийн өмчөөр бүрэн хариуцдаг гэсэн үг. Тэгвэл нэг гишүүнтэй компанийн хувьд гишүүн нь зөвхөн тухайн компанид оруулсан хөрөнгийнхөө хэмжээгээр хязгаарлагдмал хариуцлага хүлээдэг.

¹¹ 1990 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдөр баталсан “БНМАУ-ын Иргэний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн 59 дүгээр зүйл. /Тайлбар: “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлд хэвлэгдээгүй/

¹² БНМАУ-ын өмч хувьчлах тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл, №4, 277-283 дахь тал.

¹³ Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл, № 4, 253-275 дахь тал.

¹⁴ УБЕГ-ын 2018 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдрийн 8/246 тоот албан бичгээр ирүүлсэн мэдээ.

¹⁵ Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл № 4, 1991, 257-258 дахь тал.

Өнгөц харвал эдгээрийн аль аль нь нэг хүний өмчид үндэслэн бизнес эрхэлж байгаа мэт харагдавч “бизнес эхэлж оруулах хөрөнгө”, “хариуцлагын тогтолцоо”, “бизнесийн хүрээ” зэрэг олон асуудлаар ялгаатай.

Одоо эдгээрийг зохицуулсан хэм хэмжээ аль нэг хуульд байхгүй бөгөөд КтХ-ийн нэг гишүүнтэй компанитай холбоотой зохицуулалт маш бүдэг байна. Түүнчлэн ХХК-ийн зохицуулалт ч ийм дүр зурагтай байна. Иймд КтХ-ийн ХХК-тай холбоотой хэсгийг тусад нь авч үзэж, үнэлгээний 3.2. дахь хэсэгт нилээд тодорхой тусгасан болно. /29-31 хуудас /

Үүнээс үүдэн КтХ-тай холбоотой хэрэг маргааныг шүүхээр шийдвэрлэх шатанд багагүй хүндрэл үүсч байгаа тухай шүүгчид санаа, бодлоо илэрхийлж байсныг дурдах нь зүйтэй гэж үзэв.

Дүгнэлт: Манай орны хувьд зах зээлийн эхэн үед **Individually-owned** буюу ХЭАА-г хөгжүүлэх, дэмжих чиглэлээр нилээд анхаарч байсан боловч 2002 онд ААНтХ-ийг хүчингүй болгосон тул ХЭАА-н харилцааг зохицуулах хуульгүй болсон байна. Иймээс энэ төрлийн харилцаанд хуулийн “**хийдэл**” үүссэн гэж дүгнэх үндэслэлтэй байна.

2. Partnership /Нөхөрлөл/;

Дэлхийн бизнесийн түүхээс харахад¹⁶ дундад зууныг хүртэл иргэд эхлээд ихэвчлэн **Individually-owned** буюу ганцаарчилсан аж ахуй эрхэлж байсан байна. Үүнд нэг хүний хөрөнгө, мөнгө ч хүрэлцээтэй байжээ.

Цаашдаа эрсдэл ихтэй томоохон бизнес эрхлэхэд хүч хөдөлмөр, хөрөнгө мөнгө илүү их шаардлагатай болсон тул хэд хэдэн чинээлэг иргэд өөр хоорондоо гэрээ, хэлцэл хийж, хөрөнгө, хүчээ нэгтгэн бизнес эрхлэх болсон байна.

Яваандаа ийм хэлбэрээр зохион байгуулагдсан нэгдэл /корпораци/-ийг “Нөхөрлөл” хэмээн нэрлэх болсон. Гэхдээ ийм “нэгдэл” буюу корпораци нь орчин үеийн бидний ойлгодог корпорациас арай өөр агуулгатай. Оросын эрдэмтэн Т.В.Кашанина Англо-саксоны буюу нийтлэг эрх зүйн системд корпораци гэх нэр томъёог өргөн хэрэглэдэг бөгөөд ингэж нэршсэн байгууллага нь “нэгдмэл нэг цогц” гэсэн утгыг агуулдаг хэмээн бүтээлдээ¹⁷ тэмдэглэжээ.

Манай практикт хэд хэдэн бие даасан компани нийлж “корпораци” хэмээх том аж ахуйн нэгж байгуулдаг бөгөөд түүнийг хуульчлан зохицуулах шаардлагатай гэх зэргээр ойлгож, ярих нь байдаг. Тэгвэл энэ нь нэр томъёоноос үүдэлтэй буруу ойлголт бөгөөд Англо-саксоны эрх зүйн бүлд хамаарах цөөн орон /АНУ зэрэг/ “компани”-ийг “корпораци” хэмээн нэрлэдэг. Өөрөөр хэлбэл, компанийн “нэршил” бөгөөд хамгийн том бизнесийн хэлбэр гэсэн утгыг агуулдаггүй байна.

Түүнээс гадна Англи, Франц, Унгар, Чех, ОХУ болон ОХУ-ын бүтцэд байсан ихэнх орнууд “компани”-ийг “нийгэмлэг” хэмээн нэрлэдэг.

Дундад зууны үед Европын улс орнуудад үйлдвэрлэлийн шинэ хэрэгсэл бий болж эдийн засгийн хөгжил нилээд эрчимжсэн. Ялангуяа Голландад далайн тээвэр, худалдаа эрчимтэй хөгжиж “далайчдын нөхөрлөл” үүсч эхэлсэн тухай судалгааны зарим эх сурвалжид тэмдэглэсэн¹⁸ байна.

Ийм Нөхөрлөлийн гол зорилго нь далайн тээвэр хийх явдал бөгөөд оролцогчид нь хамтын хөдөлмөрийн харилцааг голчлохын зэрэгцээ хамтын хөрөнгийн харилцааг нилээд чухалчлах болсон тухай мөн дээрх эх сурвалжид бичсэн байна.

Далайчдын нөхөрлөлийн гол “хөрөнгө” нь усан онгоц бөгөөд онгоц хийх шийдвэр гаргасан этгээдийг патрон гэдэг байжээ. Патрон нь усан онгоцны хэмжээ бүтэц, түүнийг хийхэд зарцуулах хөрөнгийн хэмжээг зарлаж, хөрөнгө бүрдүүлэхэд

¹⁶ Т.В. Кашанина, “Корпоративное право”, Москва, 1999., ст 89-90.

¹⁷ Т.В. Кашанина, Корпоративное право, учебник для вузов, Москва, 1999, ст 138.

¹⁸ Т.В. Кашанина, “Корпоративное право”, Москва, 1999., ст 89-90.

оролцож буй этгээд тус бүр тэнцүү хэмжээний хөрөнгө гаргах журамтай байв. Түүнчлэн үйл ажиллагааныхаа зардал болон усан онгоцны засвар, сэлбэгт зориулсан төлбөр, хөлсийг нөхөрлөлийн оролцогчид хамтран хариуцдаг байжээ.

Эдгээрийг бизнесийн эрх зүйн түүхэнд хамгийн анхны “Нөхөрлөл” гэж үздэг бөгөөд үүнийг эрдэмтэд санал нэгтэй хүлээн зөвшөөрдөг тухай Оросын эрдэмтэн Т.В. Кашанина өөрийн бүтээлдээ¹⁹ бичсэн байна. Тодруулбал, иргэд хөрөнгө, хүчээ нэгтгэн хамтран бизнес эрхлэх хэв маяг анх Голландад үүссэн гэдэгтэй эрдэмтэд санал нэг байдаг ажээ.

Түүнчлэн энэ үед “уул уурхайн нөхөрлөл” үүсч эхэлсэн ба үйл ажиллагааны ерөнхий зарчим нь далайчдын нөхөрлөлтэй адил боловч илүү олон оролцогчтой /зарим нь 100 гаруй оролцогчтой/ учраас бүгд хамтран хуралдаж, олонхоороо шийдвэр гаргадаг журам үйлчилж эхэлжээ. Мөн Италийн Венец, Генуя, Флоренц хотод банк үүсч эхэлсэн ба ажиллах зарчим, журам нь эдгээр нөхөрлөлтэй адил төстэй байв.

Ийнхүү Европт “далайчдын нөхөрлөл”, “уул уурхайн нөхөрлөл”, “банк” үүсч бий болсноор нөхөрлөлийн эрх зүйн харилцааны зарчим, хэм хэмжээ бүрэлдэж эхэлсэн ба эдгээр зарчим, хэм хэмжээ нь орчин үеийн бизнесийн эрх зүйн үндэс суурь болсон байна. Гэхдээ ямар нэг хэлбэржсэн эрх зүйн актын түвшинд гарч амжаагүй байсныг дурдах нь зүйтэй.

Цаашид ийм хэлбэрийн бизнес мөн л түгэн дэлгэрч, эрх зүйн зохицуулалт нь улам боловсронгуй болон хөгжиж ирсэн ба орчин үед ийм хэлбэрийн бизнесийн нэгжийг дараах байдлаар ангилан авч үздэг түгээмэл жишиг байна. Үүнд:

- 1/ Partnership-unlimited liability /Хязгаарлагдмал бус хариуцлагатай нөхөрлөл/;
- 2/ Partnership-limited liability /Хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөл/.

“Нөхөрлөл”-ийн компаниас ялгагдах гол онцлог нь бусдын өмнө учруулсан хохирлоо бүрэн хариуцдаг явдал юм. Ийм учраас нөхөрлөлийн гишүүдийн хариуцлагын тогтолцоог үндэслэн ийнхүү ангилдаг. Тодруулбал:

- Нөхөрлөлийн хүлээсэн үүрэгтэй холбогдон үүссэн хохирлыг тухайн нөхөрлөлийн бүх гишүүд нөхөрлөлд оруулсан хувь хөрөнгө болон хувийн өмчийн эд хөрөнгөөрөө бүрэн хариуцахаар “нөхөрлөл байгуулах гэрээ”-нд заасан байвал ийм нөхөрлөлийг “unlimited liability partnership” /хязгаарлагдмал бус хариуцлагатай/ гэдэг байна.

- Харин нөхөрлөлийн хүлээсэн үүрэгтэй холбогдон үүссэн хохирлыг наад зах нь нэг буюу хэд хэдэн гишүүн нөхөрлөлд оруулсан хувь хөрөнгө болон хувийн өмчийн эд хөрөнгөөрөө бүрэн хариуцахаар, бусад нь зөвхөн нөхөрлөлд оруулсан хувь хөрөнгөөрөө хариуцахаар “нөхөрлөл байгуулах гэрээ”-нд заасан байвал ийм нөхөрлөлийг “limited liability partnership” гэдэг. Нэрийг нь махчлан орчуулбал ийм төрлийн нөхөрлөл нь “хязгаарлагдмал хариуцлагатай” юм шиг ойлгогдож болох боловч агуулгаар нь судалж үзвэл тухайн нөхөрлөлийн “зарим гишүүн нь хязгаарлагдмал хариуцлагатай” болохыг илэрхийлсэн утгатай байна. Өөрөөр хэлбэл, нөхөрлөл болохынхоо хувьд бусдын өмнө хязгаарлагдмал хариуцлага хүлээнэ гэсэн үг биш бөгөөд хэрэв ийм байвал ХХК-иас ялгаагүй болох билээ.

Түүнчлэн нөхөрлөл нь бусдын өмнө бүрэн хариуцлага хүлээдэг онцлогтойгоо уялдан том хэмжээний бизнес эрхлэх боломж багатай бөгөөд хөрөнгийн хөдөлгөөн, бизнесийн үйл ажиллагаандаа хяналт тавих боломжийг нь хангах үүднээс түүний гишүүдийн тоог /5-7 зэргээр/ хуулиар хязгаарладаг байна.

Удирдлагын бүтэц нь маш энгийн бөгөөд бүрэн хариуцлагатай гишүүд нь бүгд /хязгаарлагдмал хариуцлагатай гишүүдээс бусад/ нөхөрлөлийг удирдах, төлөөлөх эрхтэйн гадна заавал биечлэн ажиллах шаардлагатай байдаг. Энэ нь нөхөрлөлийн

¹⁹ Т.В. Кашанина, Корпоративное право, учебник для вузов, Москва, 1999, ст 90.

өмнөөс бүрэн хариуцлагатай гишүүд нь хариуцлага хүлээдэгтэй уялдаатай. Гэхдээ удирдах, төлөөлөх эрхээ аль нэг гишүүндээ шилжүүлж болох тухай үүсгэн байгуулах гэрээнд заахыг хуулиар зөвшөөрдөг. Манай улсын хувьд ийм хэв маягийн бизнесийг “Нөхөрлөл” гэж нэрлэдэг.

Монгол Улс дахь нөхөрлөл:

Тус улсад Нөхөрлөлийн эрх зүйн харилцааг 1995 онд батлагдсан НКХ-иар зохицуулдаг²⁰. Уг хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт Нөхөрлөл нь дор дурдсан хэлбэрээр зохион байгуулагдаж болно гэж заасан. Үүнд:

- Бүх гишүүд нь бүрэн хариуцлагатай ;
- Зарим гишүүд нь бүрэн хариуцлагатай ;

Нөхөрлөлийн ангилал болон хэлбэр тус бүрийн зохицуулалт бусад улс орны энэ төрлийн харилцааны зохицуулалт, чиг хандлагатай хамгийн дөхүү болсон бөгөөд дээрх хууль 20 гаруй жил харьцангуй тогтвортой үйлчилж иржээ.

Гэтэл 2013 оны 07 сарын 09-ны өдрийн хуулиар НХХ-ий 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөл” гэсэн шинэ хэлбэр нэмж тусган, хуулийн зохицуулалтын бүтэц, уялдааг алдагдуулж, нөхөрлөл, компанийн гол ялгааг үгүй болгосон байна.

УБЕГ-аас ирүүлсэн мэдээгээр²¹ манай улсад 2017 оны жилийн эцсийн байдлаар 6000 гаруй нөхөрлөл үйл ажиллагаа явуулж байна. Иймээс уг хууль зохих түвшинд хэрэгжиж байна гэж үнэлэх үндэслэлтэй.

Үүнийг хэлбэр тус бүрээр харуулбал: /хүснэгт 2/

Нэр	БГБХН	БГБХН	ХХН
Тоо	1178	1473	3548

Дүгнэлт: 2013 он хүртэл Нөхөрлөлийн ангилал, хэлбэр болон хэлбэр тус бүрийн зохицуулалт дэлхийн чиг хандлагатай нийцэж байсан боловч 2013 онд уг хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж “Хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөл”-ийн шинэ хэлбэр нэмж тусгаснаас хуулийн зохицуулалтын бүтэц алдагдаж, ХХК-ийн зохицуулалттай давхардал үүссэн байна. Тодруулбал, 2013 оноос хойш бүртгүүлсэн 3548 ХХН-ийн зохицуулалт КтХ-ийн дагуу байгуулагдсан ХХК-ийн зохицуулалттай давхардаж байна гэсэн үг юм. Иймээс үүнийг анхааралдаа авч энэхүү гажуудлыг залруулах шаардлагатай.

3. Company /Компани/

Бизнесийн эрх зүйн зохицуулалт, чиг хандлага улс орон тус бүрийн хөгжлийн онцлогоос шалтгаалан тодорхой цаг хугацаанд өөр өөр байсан байна. Гэхдээ Голланд, Англи, Франц, Герман, Америк зэрэг улс орныг дэлхийн бизнесийн эрх зүйн хөгжилд чухал хувь нэмэр оруулсан гэж үздэг хэмээн зарим судлаачид бүтээлдээ²² бичсэн байна.

Түүнчлэн Компанийн эрх зүйн зохицуулалтын анхны мэдээллүүдийг онол, хууль тогтоомжоос биш, хувь хүмүүсийн нийлүүлсэн хөрөнгө дээр үүссэн, компаниудын дүрэм, журам бусад эрх зүйн актаас судлах нь оновчтой бөгөөд эдгээр баримт бичгээс энэ төрлийн харилцааны онол, хууль тогтоомжуудын ойлголт бий болсон хэмээн Оросын эрдэмтэн Т.В. Кашанина бүтээлдээ²³ тэмдэглэсэн байна.

²⁰ Нөхөрлөлийн тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл, № 8-9

²¹ УБЕГ-ын 2018 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдрийн 8/246 тоот албан бичгээр ирүүлсэн мэдээ.

²² Т.В. Кашанина, Корпоративное право, учебник для вузов, Москва, 1999, ст 94.

²³ Т.В. Кашанина, Корпоративное право, учебник для вузов, Москва, 1999, ст 96.

Монгол улс дахь компани:

Компани нь төрийн, хувийн, холимог өмчийн хэлбэрт үндэслэн үүсдэг онцлогтой.

1991 онд ААНТХ²⁴ батлагдсанаар тус улсад урд өмнө огт байгаагүй “компани” гэх хуулийн этгээд үүсч эхэлсэн.

Гэхдээ манай улсын хөгжлийн онцлогтой холбоотойгоор гол төлөв “БНМАУ-ын Өмч хувьчлах тухай” хуулийн дагуу хувьчлагдсан социализмын үеийн үйлдвэр, аж ахуйн газруудыг өөрчлөн байгуулах замаар “компани” үүсч байсан.

Манай улсад 1995 онд НКтХ, 1999 онд КтХ, 2011 онд КтХ-ийн шинэчилсэн найруулга тус тус батлагдсанаар энэ төрлийн харилцааны зохицуулалт зохих түвшинд боловсронгуй болсон. Ялангуяа ХК-ийн зохицуулалт нилээд дэлгэрэнгүй болсон байна. Харин ХХК-ийн тухайд зарим учир дутагдалтай зүйл ажиглагдаж байна. Иймээс энэ тухай үнэлгээний 3.2. хэсэгт тусд нь авч үзсэн болно.

Дүгнэлт: Дэлхийн бизнесийн чиг хандлагаас харахад компанийн эрх зүйн зохицуулалт нилээд тогтвортой үйлчилдэг байдал ажиглагдаж байна. Учир нь бизнесийн хамгийн нарийн түвэгтэй хэлбэр болох компанийн бодлого, зохицуулалт тухайн улс орны эдийн засгийн хөгжилд шууд нөлөөлдөг.

Гэтэл манай улсын хувьд 30 хүрэхгүй жилийн түүхтэй боловч энэ төрлийн харилцааг зохицуулдаг суурь хууль /Аж ахуй нэгжийн тухай хууль/-ийг 4 удаа бүхэлд нь өөрчилж, хэдэн арван удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулан, эцэст нь хүчингүй болгосон байна.

Ингэхдээ уг хуулиар тодорхойлсон бизнесийн нэгжийн бүтэц, зохицуулалтыг гажуудуулан бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалт тус бүрийн зохицуулалтын ялгаа онцлогийг өмнөхөөс бүдгэрүүлсэн байна.

Иймээс КтХ-ийг шинэчлэн боловсруулахдаа эдгээрийн уялдаа холбоог сайтар анхаарч, цогц байдлаар авч үзэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

3.2. Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. КтХ-ийн 3 дугаар зүйлд тусгагдсан үнэлгээний хүрээнд хамаарах зохицуулалт практикт нийцэж байна уу?

3 дугаар зүйл. Компани, түүний хэлбэр

3.1. Хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь тодорхой тооны хувьцаанд хуваагддаг, өөрийн тусгайлсан эд хөрөнгөтэй, үндсэн зорилго нь ашгийн төлөө хуулийн этгээдийг компани гэнэ.

3.4. Компани нь хязгаарлагдмал хариуцлагатай болон хувьцаат компани гэсэн хэлбэртэй байна.

3.5. Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, түүнийг захиран зарцуулах эрх нь хууль болон компанийн дүрмээр хязгаарлагддаг компанийг хэлнэ.

3.6. Хувьцаат компани нь нээлттэй болон хаалттай гэсэн төрөлтэй байна.

3.7. “Нээлттэй хувьцаат компани” гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, хувьцаа нь үнэт цаасны арилжаа эрхлэх байгууллагад бүртгэгдэж, нийтэд чөлөөтэй арилжаалагддаг компанийг хэлнэ.

3.8. “Хаалттай хувьцаат компани” гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, хувьцаа нь үнэт цаасны хадгаламжийн үйл ажиллагаа эрхлэх байгууллагад бүртгэгдэж, үнэт цаасны арилжаа эрхлэх байгууллагаас гадуур зах зээлд хаалттай хүрээнд арилжаалагддаг компанийг хэлнэ.

²⁴ Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, № 4

Үнэлгээ:

КтХ-ийн 3 дугаар зүйл нь бүтцийн хувьд 9 хэсэгтэй бөгөөд үнэлгээний хүрээнд хамаарах хэм хэмжээ /3.1, 3.4-3.8 дахь хэсэг/ тус бүрт дүн шинжилгээ хийж үзэхэд дараах байдалтай байна.

3 дугаар зүйл. Компани, түүний хэлбэр

3.1. Хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь тодорхой тооны хувьцаанд хуваагддаг, өөрийн тусгайлсан эд хөрөнгөтэй, үндсэн зорилго нь ашгийн төлөө хуулийн этгээдийг компани гэнэ.

Энэ зүйлийн нэр болон 3.1 дэх хэсгийн агуулгаас харахад компанийн тухай ойлголтыг тодорхойлох зорилго тавьсан боловч оновчтой тодорхойлж чадаагүй байна.

Иргэний хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.2-т Компанийн эрх зүйн байдлыг хуулиар тогтоохоор заасан байна. Иймээс КтХ-д компанийн ерөнхий ойлголт болон компанийн хэлбэр, төрөл тус бүрийн ойлголт, тодорхойлолтыг тэдгээрийн мөн чанар, шинж агуулгад нийцүүлэн оновчтой тодорхойлох шаардлагатай.

Гэтэл эдгээрийг нарийвчлан судалж, үзэлгүйгээр Иргэний хуульд заасан компанийн тухай ерөнхий тодорхойлолтыг шууд хуулбарлан тусгасан байна.

Дээрх тодорхойлолтоос үүдэн практикт компанийн тухай ойлголт бус хувьцаат компанийн тухай ойлголт, зохицуулалт давамгайлах хандлага ажиглагдаж байгааг анхаарах шаардлагатай гэж үзэв.

3 дугаар зүйл. Компани, түүний хэлбэр

3.4. Компани нь хязгаарлагдмал хариуцлагатай болон хувьцаат компани гэсэн хэлбэртэй байна.

Энэ зүйлийн 3.4 дэх хэсэгт заасан компанийн хэлбэр нь дэлхий нийтийн чиг хандлагатай нийцэж байгаа бөгөөд зохих түвшинд хэрэгжиж байна гэж үзэв.

Тус улсад 1991 оноос өмнө ийм хэлбэрийн бизнесийн нэгж огт байгаагүй бөгөөд УБЕГ-ын ирүүлсэн мэдээгээр²⁵ 2017 оны жилийн эцсийн байдлаар 129725 ХХК, 285 ХК улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, тус улсад энэ хэлбэр, зохион байгуулалтын дагуу хэдэн зуун бизнесийн нэгж шинээр үүсч бий болсон байна. Иймээс энэ хэм хэмжээг зохих түвшинд хэрэгжиж байна гэж үзэх үндэслэлтэй. Гэхдээ энэ нь төгс төгөлдөр хэрэгжиж байна гэсэн үг биш бөгөөд энэ тухай дараагийн хэсэгт тодруулан авч үзэх болно.

3 дугаар зүйл. Компани, түүний хэлбэр

3.5. Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, түүнийг захиран зарцуулах эрх нь хууль болон компанийн дүрмээр хязгаарлагддаг компанийг хэлнэ.

Энэ зүйлийн 3.5 дахь хэсэгт дүн шинжилгээ хийж үзэхэд дараах байдал ажиглагдаж байна. Үүнд:

1. Энэхүү хэсэгт ХХК-ийн ойлголтыг тодорхойлсон боловч томъёолол нь оновчгүй болжээ. Өөрөөр хэлбэл уг тодорхойлолт нь ХХК-ийн мөн чанар, шинж агуулгыг бус ХК-ийн шинжийг илүү агуулсан байна.

Иймээс бусад улс орны энэ төрлийн зохицуулалтын чиг хандлага, өөрийн орны өмнө нь үйлчилж байсан зарим хууль тогтоомжийг эргэн судалж, ХХК-ийн ойлголтыг дахин тодорхойлох шаардлагатай.

1995 онд батлагдсан НКтХ-ийн 87 дугаар зүйлд ХХК-ийн ойлголтыг нилээд дөхүү тодорхойлсны гадна ОХУ-ын Иргэний хуульд ХХК-ийн ойлголтыг нилээд илүү

²⁵ УБЕГ-ын 2018 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдрийн 8/246 тоот албан бичгээр ирүүлсэн мэдээ.

оновчтой тодорхойлсон тухай судалгааны зарим эх сурвалжид²⁶ бичсэн байна.

2. КтХ-ийн 5 дугаар зүйлээр ХХК-ийн харилцааг зохицуулдаг. Гэтэл энэ зүйл нь бүтцийн хувьд 11 хэсэг /хэтэрхий цөөн/-тэй бөгөөд үүний 50 хувь нь хувьцаатай холбоотой хэм хэмжээ байна.

3. ХХК нь нэр, тодорхойлолт бусад олон шинжээр “Нөхөрлөл”-өөс ялгаатай. Гэтэл тэдгээр ялгаа шинж энэ хуулиас тодорхой ойлгогдохгүй байна.

ХХК-ийн бүх гишүүд нь компанид оруулсан хувь хөрөнгийнхөө хэмжээгээр хязгаарлагдмал хариуцлага хүлээдэг онцлогтой бөгөөд үүгээрээ нөхөрлөлөөс ялгаатай.

Гэтэл 2013 оны 07 сарын 09-ны өдрийн хуулиар НтХ-ийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөл” гэсэн шинэ хэлбэр нэмж тусган энэ хоёрын ялгааг байхгүй болгосон байна.

Япон Улс “нөхөрлөл”, “компани” хоёрыг нэг нэршилд оруулан, “компани” гэх нэр оноож, дараах байдлаар ангилсан тухай зарим судалгааны эх сурвалжид²⁷ бичсэн байна. Үүнд:

- 1/ Бүх гишүүд нь бүрэн хариуцлагатай компани;
- 2/ Зарим гишүүд нь бүрэн хариуцлагатай компани;
- 3/ Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани;
- 4/ Хувьцаат компани.

Энэ нь манай улс шиг будилхаас болгоомжилсон байж болох юм. Иймээс дээрх гажуудлыг залруулахдаа үүнийг жишиг болгож болох талтай.

4. ХХК-нь ХК-иас маш олон зүйлээр ялгаатай бөгөөд судалгааны зарим эх сурвалжид²⁸ ХХК нь ХК-иас 30 гаруй зүйлээр ялгаатай хэмээн /хөрөнгийн биржид хувьцаагаа бүртгүүлэх шаардлагагүй, тодорхой ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэх ажлыг үнэлгээнд оруулах хэлбэрээр компанид хувь хөрөнгө оруулах, мөнгөн бус хэлбэрээр компанид оруулж буй эд зүйлийг үнэлгээний байгууллагаар заавал үнэлүүлэхийг хориглох, цэвэр ашиг их багаас үл шалтгаалан шаардлагатай гэж үзвэл нөөц сангаас зохих хэмжээгээр ногдол ашиг хуваарилж болохыг дүрэмд заах, төрийн өмчийн компаниас бусад компанид зээл олгох зэрэг/ тэмдэглэсэн байна. Өөр нэг эх сурвалжид²⁹ энэ тухай маш тодорхой авч үзжээ. Энд бүгдийг нь тоочих боломжгүй бөгөөд зарим онцлог зүйлийг дурдвал: ХХК нь капитал /хөрөнгө/-ын нэгдэл гэдгээрээ Нөхөрлөлөөс ялгаатай бөгөөд тэдгээрийн компанид оруулсан хөрөнгө дээр тухайн компанийн үйл ажиллагаа явагддаг.

Иймээс харилцагчийн эрх ашгийг хамгаалах үүднээс: тухайн компанийн хөрөнгийн доод хэмжээг дүрэмд тодорхой заах, хөрөнгийн хэмжээ нь дүрэмд зааснаас багасах тохиолдолд харилцагчид заавал мэдээлэх, мэдээлээгүй тохиолдолд шууд татан буулгах, ингэхдээ тухайн жилийн ашиг, алдагдлыг тодорхой болсны дараа энэ ажиллагааг хийх, хувь нийлүүлэгчийн /гишүүн/ эрх ашгийг хамгаалах зорилгоор ашиг, алдагдал хуваарилах зарчмыг маш тодорхой зохицуулах, тухайн хувь нийлүүлэгч нас барах, гарах тохиолдолд түүний хувь хөрөнгийг ямар зарчим, журмаар шилжүүлэх, буцаан олгох /биет болон биет бус хэлбэрээр/ түүнийг хэрхэн бүртгүүлэх зэргийг “үүсгэн байгуулах гэрээ”, дүрэмд маш тодорхой тусгахыг жагсаан хуульчлах шаардлагатай гэжээ.

Гэтэл КтХ-ийн 13 дугаар зүйлийн 13.3-д заасан “компани үүсгэн байгуулах хамтран ажиллах гэрээ”-нд энэ тухай маш бүдэг тусгасны гадна уг гэрээг үүсгэн байгуулах баримт бичигт хамаарахгүй гэж заажээ. Үүнээс үүдэн практикт эдгээртэй

²⁶ Суханова, Гражданское право, Том I, МГУ, Москва, 2010., ст 287.

²⁷ Очи-Ай Сэчи, Компанийн эрх зүйн үндсэн ойлголт. УБ, 2017, 91-95 дахь тал.

²⁸ MC Oliver, Enid Marshal, Company law, Person Professional Limited, 1994., p 342

²⁹ Суханова, Гражданское право, Том I, МГУ, Москва, 2010., ст 284-291

холбоотой хэрэг маргааныг шүүхээр шийдвэрлэх болон хөрөнгийн хөдөлгөөнийг бүртгэх шатанд нилээд хүндрэл үүсч байгаа тухай шүүгчид болон УБЕГ-ын алба хаагчид санал бодлоо илэрхийлж байсныг дурдах шаардлагатай.

Энэ хуульд заасан компани үүсгэн байгуулах гэрээг ОХУ зэрэг зарим оронд “Хөрөнгө оруулалтын гэрээ” гэж нэрлэн түүнд тусгах зүйл болон агуулгыг нь тайлбарлан маш нарийн жагсааж, түүнийг хадгалах, бүртгүүлэх талаар нарийвчлан зааж өгдөг байна. Учир нь энд хувь хүний хөрөнгө, түүний өөрчлөлт хөдөлгөөнтэй холбоотой харилцаа явагдаж байдаг.

Энэ мэт нарийн зүйлийг КтХ-ийн 5 дугаар зүйлээр зохицуулах ямар ч боломжгүй бөгөөд үндсэндээ энэ төрлийн харилцааг зохицуулсан заалт байхгүй гэж үзэж болохоор байна. Манай улсад 129725 ХХК үйл ажиллагаа явуулж байгаа ба энэ нь нийт аж ахуйн нэгжийн 90 хувийг эзэлж байна. Гэтэл энэ төрлийн харилцааны зохицуулалт ийм дүр зурагтай байна.

3 дугаар зүйл. Компани, түүний хэлбэр

3.6.Хувьцаат компани нь нээлттэй болон хаалттай гэсэн төрөлтэй байна.

3.7.“Нээлттэй хувьцаат компани” гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, хувьцаа нь үнэт цаасны арилжаа эрхлэх байгууллагад бүртгэгдэж, нийтэд чөлөөтэй арилжаалагддаг компанийг хэлнэ.

3.8.“Хаалттай хувьцаат компани” гэж хувьцаа эзэмшигчийн оруулсан хөрөнгө нь хувьцаанд хуваагдаж, хувьцаа нь үнэт цаасны хадгаламжийн үйл ажиллагаа эрхлэх байгууллагад бүртгэгдэж, үнэт цаасны арилжаа эрхлэх байгууллагаас гадуур зах зээлд хаалттай хүрээнд арилжаалагддаг компанийг хэлнэ.

Энэ зүйлийн 3.6 дахь хэсэгт ХК-ийг нээлттэй болон хаалттай гэсэн төрөлтэй байхаар зааж төрөл тус бүрийн ойлголтыг тодорхойлсон нь дэлхийн чиг хандлагатай нийцэж байна.

Гэхдээ энэ зүйлийн 3.8 дахь хэсэгт заасан “хаалттай хувьцаат компани” болон мөн зүйлийн 3.5-д заасан ХХК-ийн ялгаа, шинж энэ хуулиас тодорхой харагдахгүй байна. Иймээс энэ хуулийг КтХ гэхээсээ илүү ХК-ийн тухай хууль гэж ойлгож болохоор байна. МУИС-ийн ХЗС-ийн ХЭЗ-н тэнхимийн эрхлэгч, доктор, Б.Амарсанаа “Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, шинэлэг зохицуулалт” сэдэвт эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ ³⁰ “КтХ-д ХХК болон ХК-ийн үндсэн шинж хэвээр байгаа мэт харагдавч үнэн хэрэгтээ КтХ-ийн шинэчилсэн найруулгын дагуу үйл ажиллагаа явуулах ХХК нь нэрийн хувьд адил боловч зарчмын хувьд нилээд өөр хэлбэр болжээ” хэмээн энэ санааг илэрхийлжээ. Судлаачийн хувьд үүнтэй санал нэг байна.

Дүгнэлт: КтХ-нь бүхэлдээ ХК-ийн харилцааг зохицуулахад чиглэсэн шинжтэй байх бөгөөд манай улсын нийт аж ахуйн нэгжийн 90 хувийг эзэлж буй 130 орчим мянган ХХК-ийн зохицуулалт шаардлага хангахааргүй байна. Иймээс ХХК-ийн харилцаанд хэм хэмжээний хомсдол үүссэн гэж дүгнэх үндэслэлтэй бөгөөд компанийн тухай хуулийн төслийг боловсруулахдаа үүнд гол анхаарлаа чиглүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

³⁰ Б. Амарсанаа, “Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, шинэлэг зохицуулалт” сэдэвт эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2012 он, № 2, УБ., 5-11 дэх тал.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ**4.1. Дүгнэлт**

1. Дэлхийн бизнесийн чиг хандлагаас харахад бизнесийн эрх зүйн зохицуулалт нь нилээд тогтвортой үйлчилдэг байдал ажиглагдаж байна.

Гэтэл манай улсын хувьд 30 хүрэхгүй жилийн түүхтэй боловч энэ хооронд энэ төрлийн харилцааг зохицуулдаг суурь хууль /1991 онд батлагдсан “Аж ахуй нэгжийн тухай”/-ийг 4 удаа бүхэлд нь өөрчилж, хэдэн арван удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулан эцэст нь хүчингүй болгосон байна. Ингэхдээ уг хуулиар тодорхойлсон бизнесийн нэгжийн бүтэц, зохицуулалтыг гажуудуулан бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалт тус бүрийн зохицуулалтын ялгаа онцлогийг өмнөхөөс бүдгэрүүлсэн байна. Тодруулбал:

1/ 1991 онд батлагдсан ААНтХ-ийн³¹ 2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт аж ахуй нэгж нь “Хувиараа эрхлэх аж ахуй”, “Хоршоо”, “Компани” гэсэн 3 хэлбэртэй байхаар заасан нь дэлхийн бизнесийн хэв маягтай үндсэндээ нийцэж байна. Гэхдээ энэхүү ангиллыг тодорхойлсон ААНтХ-ийг 2002 онд хүчингүй болгосон тул үүнийг хуулиар тогтоосон ангилал гэж үзэх боломжгүй байна.

2/ “Хувиараа эрхлэх аж ахуйн” харилцааг мөн 1991 онд батлагдсан ААНтХ-иар зохицуулж байсан бөгөөд уг хуулийг хүчингүй болгосноор ХЭАА-н харилцааг зохицуулах хуульгүй болж, КтХ-д заасан “нэг гишүүнтэй” компанийн зохицуулалтын уялдаа холбоо бүдгэрсэн байна.

3/ 1995 онд батлагдсан НКтХ-ийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт 2013 оны 07 сарын 09-ний өдөр батлагдсан “Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль”-иар хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөлийн хэлбэрийг нэмж тусгасан нь хуулийн зохицуулалтын бүтэц /нөхөрлөлд ийм төрөл байхгүй/-ийг алдагдуулж, КтХ-ийн 5 дугаар зүйлд заасан ХХК-ийн зохицуулалттай давхардал үүсгэсэн байна.

4/ 1995 онд батлагдсан НКтХ-ийн компанитай холбоотой зохицуулалтыг салгаж, 1999 онд бие даасан КтХ батлан, уг хуулийг 2011 онд шинэчлэн найруулсан боловч энэ хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай зарим харилцаа /ХХК-ийн харилцаа бүхэлдээ/-г бүрэн зохицуулж чадаагүй байна.

Аж ахуйн нэгж тус бүрийн харилцааг бие даасан хуулиар зохицуулах эсхүл нэг ойлголтын хүрээнд багц байдлаар зохицуулахын аль аль нь боломжтой боловч хамгийн гол нь бизнесийн хэлбэр, төрөл тус бүрийн мөн чанар, шинж агуулгад нийцсэн ялгамжтай зохицуулалт байх учиртай.

Үүнийг судалсны үндсэн дээр өөрийн хөрөнгө мөнгө, хүч хөдөлмөрт тохируулан аль нэгийг нь байгуулах буюу тэдгээрт хөрөнгө оруулах боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор эдгээр хуулийг төрөөс баталдаг. Гэвч энэ төрлийн харилцааны одоогийн дүр зураг ийм боломж нөхцөл бүрдүүлж чадахааргүй байна. Тодруулбал:

Тус улс зах зээлийн эхэн үед бизнесийн хэлбэр, зохион байгуулалтыг нилээд оновчтой тодорхойлж, зохицуулалтын суурийг нь зөв тавьсан боловч өөрчлөн, сайжруулах шатандаа алдаж, будлисаар дээрх дүр зурагтай болгосон байна.

2. КтХ-ийн зохицуулалтад хамаарах өөр нэг гол зүйл нь төрийн өмчийн оролцоотой компанитай холбоотой хэм хэмжээ юм. Зах зээлийн бизнесийн харилцаанд төрийн өмчийн оролцоог аль болох хязгаарладаг байдал ажиглагдаж байна.

Манай улсын хөгжлийн онцлогоос шалтгаалан төрийн өмчийн болон төрийн өмчийн оролцоотой компани амь бөхтэй оршсоор байна. Цаашид ийм төрлийн компани нэмэгдэх хандлага ажиглагдаж байгаа ба улс орны эдийн засагт төрийн өмчийн оролцоо голлох байр суурь эзлэх тохиолдолд нийгмийн харилцаа өмнөх нийгэмтэй төстэй болж эрсдэл үүсгэх магадлалтай. Иймд үүнийг төрийн зүгээс

³¹ Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, № 4

тусгайлан анхаарах шаардлагатай бөгөөд КтХ-ийн нилээд тулгамдсан асуудлын нэг гэж үздэг.

Төрийн өмчийн компанитай холбогдох судалгааг ХЗДХЯ-ын захиалгаар “Германы хамтын ажиллагааны нийгэмлэг” /GIZ/-ийн шугамаар өөр байгууллага, судлаач гүйцэтгэж байгаа тул уг асуудлыг яамнаас өгсөн чиглэлийн дагуу энэхүү судалгааны хүрээнд хамруулаагүй болно.

3. КтХ-ийг зөв хэрэглэн, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үйл явцад шүүх байгууллага онцгой үүрэг гүйцэтгэх боломж, эрх мэдэлтэй бөгөөд АНУ-ын туршлагаас үүнийг харж болно хэмээн Оросын эрдэмтэн Т.В.Кашанина өөрийн бүтээлдээ³² бичсэн байна. Манай улсын шүүх байгууллагад ч ийм эрх, боломж адилхан бий.

Иймд үүнд чиглэсэн бодлого, арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх /хууль боловсруулах ажиллагаанд иргэний хэргийн шүүгчдийг өргөнөөр оролцуулах, саналыг нь авах, сургалт явуулах зэрэг/ шаардлагатай бөгөөд ямар ч сайн хууль батлагдсан түүнийг хэрэглэдэг албан тушаалтнууд уг асуудлаар ойлголт, мэдлэг муутай бол хуулийн хэрэгжилтэд сөрөг нөлөө үзүүлж, хэрэгжих магадлал нь улам буурдаг. Үүнд хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн чиг үүрэг бүхий ажилтнууд мөн адил хамаарна.

4.2. Зөвлөмж

Судалгааны хүрээнд хамаарах зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийж, дараах зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

1. Дэлхийн бизнесийн дор дурдсан түгээмэл 3 хэв маягийг өөрийн орны бизнесийн нэгжтэй харьцуулан судлаад үндсэндээ нийцэж байна гэж дүгнэсэн.

Гэхдээ энэхүү ангиллыг тодорхойлсон ААНТХ-ийг 2002 онд хүчингүй болгосон тул үүнийг хуулиар тогтоосон ангилал гэж үзэх боломжгүй бөгөөд үүнийг анхаарч, сэргээн хуульчлах;

2. ХЭАА-н харилцааг мөн 1991 онд баталсан ААНТХ-иар зохицуулж ирсэн бөгөөд уг хуулийг хүчингүй болгосноор энэ төрлийн харилцааг зохицуулах хууль байхгүй болсны гадна КтХ-д заасан “нэг гишүүнтэй” компанийн зохицуулалтын уялдаа холбоо бүдгэрсэн байна. Иймд эдгээр асуудлыг хуульчлан зохицуулах шаардлагатайг анхаарах;

3. 1995 онд батлагдсан НКтХ-ийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт 2013 оны 07 сарын 09-ний өдрийн “Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулиар хязгаарлагдмал хариуцлагатай нөхөрлөлийн хэлбэрийг нэмж тусгаснаар хуулийн зохицуулалтын бүтэц /нөхөрлөлд ийм төрөл байдаггүй/ алдагдаж, КтХ-ийн 5 дугаар зүйлд заасан ХХК-ийн зохицуулалттай давхардсан гэж үзсэн.

Иймд 2013 оны 07 сарын 09-ний өдрийн “Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийг эргэн судалж, өөрчлөн залруулах замаар хуулийн хэм хэмжээний давхардлыг арилгах;

4. 1995 онд батлагдсан НКтХ-ийн компанитай холбоотой зохицуулалтыг салгаж, 1999 онд бие даасан КтХ батлан, уг хуулийг 2011 онд шинэчлэн найруулсан боловч энэ хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай зарим харилцаа /Компанийн ойлголт, хэлбэр, ХХК-ийн зохицуулалт бүхэлдээ/-г бүрэн зохицуулж чадаагүй гэж дүгнэсэн. Иймд бизнесийн хэлбэр тус бүрийн ойлголт, тодорхойлолтыг оновчтой томьёолж, ХХК-ийн харилцааг нарийвчлан зохицуулах шаардлагатайг анхаарах;

5. Бизнесийн нэгж тус бүрийн харилцааг бие даасан хуулиар зохицуулах эсхүл нэг ойлголтын хүрээнд багц байдлаар зохицуулахын аль аль нь боломжтой боловч хамгийн гол нь бизнесийн хэлбэр, төрөл тус бүрийн мөн чанар, шинж агуулгад нийцсэн ялгамжтай зохицуулалт байх учиртайг анхаарч, эдгээр асуудлыг цогц байдлаар нь авч үзэх;

6. КтХ-ийг зөв хэрэглэн, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үйл явцад шүүх байгууллага

³² Т.В. Кашанина, Корпоративное право, учебник для вузов, Москва, 1999, ст 108-111.

онцгой үүрэг гүйцэтгэх боломжтойг анхаарч энэ чиглэлийн хууль тогтоомж боловсруулах ажилд иргэний хэргийн шүүгчдийг өргөнөөр оролцуулж, саналыг нь тусгах шаардлагатайг анхаарах.

ТАВ. СУДАЛГААНЫ ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль, эрх зүйн акт

Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.

БНМАУ-ын Иргэний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, 1990.

Иргэний хууль, 2002.

Аж ахуйн нэгжийн тухай хууль, 1991.

БНМАУ-ын өмч хувьчлах тухай хууль, 1991.

Нөхөрлөл, компанийн тухай хууль, 1995 он

Компанийн тухай хууль, 1999.

Компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/, 2011.

Ном, сурах бичиг, гарын авлага

Б.Чимэд, Ж.Амарсанаа, Т.Мөнхжаргал, бусад зохиогч “Бизнесийн эрх зүй”, “ХЗҮХ”, УБ., 2003.

Очи-Ай Сэйчи, “Компанийн эрх зүйн үндсэн ойлголт”, “Admon”, УБ., 2017.

Н.Д.Егоров, А.П.Сергеев, Ю.К.Толстой, “Гражданское право”, “ПРОСПЕКТ”, Москва., 1997.

Т.В.Кашанина, “Корпоративное право”, “НОРМА-ИНФРА”, Москва., 1997.

О.М.Крапивин, В.И.Власов, “Федеральному закону об акционерных обществах”, “ОМЕГА”, Москва., 2002.

Е.А.Суханова, “Гражданское право Том I”, МГУ, “Волтерс Клувер”, Москва., 2010.

Фионна Коннел, Н.Цогт, “Компанийн эрх зүй”, “ХЗҮТ”, УБ., 2008.

ХЗҮХ-ийн ИЭЗЭЗСектор, “Толгой ба охин компанийн хариуцлагын асуудал”, “ХЗҮХ”, УБ., 2010.

Судалгааны тайлан, эмхэтгэл

“Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” сэдэвт судалгааны үндсэн тайлан, ХЗҮХ, УБ., 2016. /25-55 дахь тал/, хавсралт тайлан, /84-115 дахь тал/

“Компани худалдан авах, өөрчлөн байгуулах үндсэн аргууд: Япон болон зарим орны туршлага”, ХЗҮХ, УБ., 2013.

“Монгол Улс, Япон улсын хууль тогтоомжийн хөгжил: Худалдаа /Арилжаа/-ны эрх зүй” илтгэлийн эмхэтгэл, УБ., 2017.

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл

С.Батбаяр, “Монгол улсын компанийн эрх зүйн зохицуулалтын түүх ба компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн онцлог”, Эрх зүй сэтгүүл №2, УБ., 2013.

С.Батбаяр, “Компанийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ дахь хяналтын тогтолцоо ба хяналтын загвар”, Эрх зүй сэтгүүл №3, УБ., 2013.

С.Батбаяр, “Компани худалдан авах, өөрчлөн байгуулах”. Эрх зүй сэтгүүл №1, УБ., 2014.

Г.Жаргал, “Компанийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим тулгамдсан асуудал”. Монголын төр, эрх зүй сэтгүүл №2, УБ., 2011.

Б.Амарсанаа, “Компанийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, шинэлэг зохицуулалт”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №2, УБ., 2012.

Б.Амарсанаа, “Хувьцаа эзэмшигч компанийн эрх ашгийг хамгаалан нэхэмжлэл гаргах боломж ба ТУЗ болон гүйцэтгэх удирдлагыг хамгаалах эрх зүйн боломж”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №1, УБ., 2012.

И.Идэш, “Компанийн гүйцэтгэх удирдлагын эрх зүйн асуудал”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №3, УБ., 2017.

Б.Амарсанаа. “Нээлттэй болон хаалттай компанид хяналтаа хадгалах компанийн эрх зүйн механизм”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №1, УБ., 2011.

Б.Буянтос. “Компанийн эрх зүйн сонирхлын зөрчилтэй хэлцлийн зохицуулалт”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №1, УБ., 2017.

---oOo---

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН
www.nli.gov.mn